

Aggression psykobiologiaa ja näkökohtia väkivallan ehkäisemisestä

Hannu Lauerma

vastaava ylilääkäri, Psykiatrinen vankisairaala

Kyky aggressioon on välttämätön, synnynnäinen ja lajityypillinen piirre ihmisen perimässä. Se on elintärkeä voima, jota on tarvittu saalistamiseen, puolustautumiseen ja lauman sisäisen hierarkian säätelyyn. Mahdollisuus aggressioon tarjoaa suojaa, ja aggression tunne voi olla myönteisesti energisoiva. Ihmisellä on kuitenkin evoluution seurauksena myös valmius sellaiseen kilpailullisuuteen ja aggressiivisuuteen, johon liittyy tuhoavan väkivallan riski. Aggression ilmenemät voidaan nähdä biologiaan pohjaavina mutta kulttuurin värittäminä ja arvottamina heikkouksina, jotka toisissa oloissa voivat muodostaa vahvuuden. On monia syitä, miksi toiset hallitsevat aggressionsa huomattavasti toiset. Miehen ja naisen aggressiot ilmenevät hyvin erilaisin tavoin, mikä evolutiivisesti pohjautuu siihen, että ihmisellä lisääntyminen on kriittisesti riippuvaista naisten, ei miesten määrästä. Yhteisöjen aggressiivista toimintaa ei kuitenkaan voida selittää vain yksilöpsykologialla. Kansanmurhien aikaansaamiseen tarvitaan kulttuuria: ideologioita ja uskontoja.

Noin puolet kaikesta asosiaalisesta käyttäytymisestä selittyy tutkimuksen valossa geneettisesti. Toisaalta jokainen yksittäinen tunnettu geneettinen tai muu biologinen riskitekijä on valikoimattomassa väestössä merkitykseltään niin mitätön, ettei niiden seulonta varhaista avun tarjoamista varten ole vielä mielekästä väestön tasolla. Väkivallan riski assosioituu Suomessa ennen muuta varhaisten elinvuosien turvattomuuteen ja väkivaltakokemuksiin, ja toisaalta yleismaailmallisessa vertailussa poikkeuksellisen voimakkaasti alkoholin ja muiden päihteiden käyttöön. Taipumus alkoholin laukaisemaan väkivaltaan on merkittävin osin geneettistä ja biokemiallisten seikkojen määrittämää. Alkoholi on mukana noin 80 %:ssa suomalaisista henkirikoksista. Eräs keskeinen väkivallalle altistava tekijä on taipumus verensokerin mataluuteen juopumuksen yhteydessä.

Keskeisimmän taustatekijän rikollisen väkivallan osalta muodostaa asosiaalinen persoonallisuushäiriö. Kyseisen diagnoosin saa noin kolme prosenttia miehistä ja noin prosentti naisista. Häiriöön liittyy krooninen piittaamattomuus toisten hyvinvoinnista ja usein ns. kakkostyyppin alkoholismi. Väkivallantekoja siivittää usein primitiivinen häpeäraivo tai esimerkiksi huumevelkoihin liittyvä erimielisyys.

Instrumentaalinen eli välineellinen väkivalta, jossa väkivaltaa käytetään harkiten välineenä esimerkiksi taloudellisen päämäärän saavuttamiseksi, on Suomessa harvinaisempaa kuin impulsiivinen väkivalta. Välineellinen väkivalta assosioituu psykopatiaan. Tässä häiriössä ihmiseltä puuttuvat aidot lämpimät tunteet muita kohtaan, jolloin väkivallan käytölle ei ole sisäisiä esteitä.

Tutkimustieto ei tue sitä käsitystä, että vihantunteiden ”purkaminen” aggressiivisella toiminnalla vähentäisi aggressiivista käytöstä. Aggressio ei ole purkautumista vaativa vietti, vaan reagointi- ja käyttäytymistapa joka ruokkii itseään silloin kun se tuottaa tyydytystä. Vihamielisyyden ilmaisemista netissä edesauttaa anonymiteetti ja kiinni jäämisen mitättömän pieni riski.

Sairaalloisen aggression ymmärtämisessä ja tehokkaassa hoitamisessa biologisella tutkimuksella ja lääkehoidolla on merkittävä asemansa yksilö- ja sosiaalipsykologisen tietämyksen ohella. Oikein käytetyt psykiatriset lääkehoidot vähentävät väkivaltariskiä, kun taas rauhoittavien bentsodiatsepiinien ohjeiden vastainen käyttö erityisesti yhdessä alkoholin kanssa on huomattava väkivallan riskitekijä.

Kymmenesosa Suomen henkirikoksista on psykoottisten eli mielisairaiden tekemiä. Teot tehdään lähes aina hoidon, erityisesti antipsykoottisen lääkityksen laiminlyönteihin liittyen ja ne kohdistuvat lähes aina asuinkumppaneihin tai lähiomaisiin. Kolmella neljästä tekijästä on psykoosin lisäksi päihderiippuvuus, edeltävä persoonallisuushäiriö, tai molemmat näistä itsenäisistä riskitekijöistä. Ensipsykoosin yhteydessä voimakkaasti koholla oleva väkivaltariski pienenee asianmukaisella psykiatrisella hoidolla viidestoistaosaan. Suomessakin on valitettavasti tapahtunut henkirikoksia siksi, että psykoottista on hoidettu vain uskomushoidoin kuten homeopatialla tai psykoosiin tehottomilla yrteillä. Lakiluonnos, jossa velvoitetaan tällaisten hoitojen markkinoija informoimaan lääkäriä menettelystä psykoosin yhteydessä, on jäänyt lepäämään sosiaali- ja terveysministeriöön.

Väkivallan riskiä voidaan vähentää myös tukemalla riittävän varhain ja leimaamatta lapsiperheitä, joissa kasvuolot ovat epäsuotuisat. Käytännössä tämä tarkoittaa lastensuojelun parempaa resursointia ja toimintamahdollisuuksien turvaamista. Myös päihteiden käytön vähentämiseen pyrkivillä toimenpiteillä on merkityksensä, samoin hyvän psykiatrisen hoidon saatavuudella. Kansainvälisten tutkimusten valossa kiinni jäämisen suuri todennäköisyys vähentää rikollista väkivaltaa enemmän kuin vankeusrangaistusten ankaruus. Turvallisuusarkkitehtuuri, joka tarjoaa mm. palveluammattien työntekijöille pakotien ja jonka puitteissa käytetään harkiten nauhoittavia valvontakameroita, lisää myös yleistä turvallisuutta. Jotain voitaisiin ehkä saada aikaan myös suosimalla kohtuuhintaista ruokatarjoilua alkoholin anniskelun yhteydessä.

Mielentilatutkimusten huomattavan vähenemisen ja kunnallisen psykiatrian sairaalapaikkojen vähenemisen aikana vuodesta 2005 alkaen on mielisairaiden vankien määrä Suomen vankiloissa kahdeksankertaistunut. Kroonisesti psykoottisten rikoksentekijöiden tehokas ohjautuminen mielentilatutkimusten kautta vankiloiden sijasta valtiosairaaloihin lisäisi turvallisuutta. Tämän vuoksi mielentilatutkimusten määrän palauttaminen ennalleen ja niiden mielekkäämpi kohdentaminen olisikin paikallaan. Muutoin hyvin toimivan mielentilatutkimusjärjestelmän keskeinen heikkous on se, että tutkimuksiin ohjautuminen oikeusprosessin aikana on lähinnä mielivaltaista. Vankilalääkärin velvollisuus ilmoittaa oma-aloitteisesti oikeudelle tutkintavangin mielentilatutkimuksen tarpeesta korjaisi tämän epäkohdan osittain. Tehokkaampi vaihtoehto olisi vakavista väkivaltarikoksista epäiltyjen tutkintavankien seulominen psykiatristen haastattelujen avulla mielentilatutkimuksia varten.